

РОЗДІЛ VI. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.3:37.015.31:57.081.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-4-18>

ЗАСТОСУВАННЯ АРТТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Скоромна М. В.

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогічних технологій початкової освіти
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-1824-4110
Skoromna08@gmail.com*

Набокова Т. В.

*здобувач вищої освіти «магістр» (III року)
факультету початкового навчання
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0004-9442-8602
tanya28nabokova@gmail.com*

Ключові слова: емоційний інтелект, арттехнологія, педагогіка, емоційне виховання, емпатія, самосвідомість, самодисципліна.

Статтю присвячено розкриттю проблеми емоційного інтелекту, яка є однією з найпопулярніших, але недостатньо розробленою, і потребує більш ґрунтовного теоретичного та практичного вивчення всіх її аспектів, а також розкриттю поглиблених зв'язків між емоційним інтелектом дитини та її когнітивним розвитком в умовах Нової української школи. Висвітлено й обґрунтовано вікові, індивідуальні специфіки і причини впливу на генерування рівня EQ у молодшому шкільному віці, охарактеризовано понятійну базу, уточнено сутність емоційного інтелекту та його структуру. У сучасному світі з'явилося багато теорій, що саме розвиток емоційного інтелекту з раннього віку є фундаментом на велике й успішне життя у майбутньому. Наш аналіз даного феномену дає можливість зрозуміти, що емоційний інтелект відображає внутрішній світ людини та його зв'язок із власною поведінкою. І молодший шкільний вік є сензитивним для розвитку та формування EQ, оскільки молодшим школярам властиві емоційна чутливість до подій, що відбуваються; забарвлення чуттєвого сприйняття, уяви, розумової та фізичної діяльності; безпосередність і відкритість у вираженні власного емоційного переживання. Теза була всебічно розроблена щодо думки про те, що можливість художнього самовираження дітей завжди пов'язана зі зміцненням психічного здоров'я та розвитком їхньої особистості. Виходячи із цього, можна сказати, що такий «педагогічний» напрям, як арттехнології, у деяких роботах є чудовим механізмом «емоційного виховання» учнів. Тобто арттехнологія – це унікальна можливість вивчення особистості, самого несвідомого процесу й є ефективним методом у роботі з дітьми молодшого шкільного

віку з розвитку їхнього рівня емоційного інтелекту. Художня технологія дуже корисна для учнів, яким важко висловлювати свої емоції та почуття вербально. За допомогою мови символів дитина може налагодити контакт зі своєю підсвідомістю і висловити дійсно важливий для неї процес.

THE APPLICATION OF ART TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF A NEW UKRAINIAN SCHOOL

Skoromna M. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Pedagogical Technologies
of Primary Education
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1824-4110
Skoromnay08@gmail.com*

Nabokova T. V.

*Candidate of Higher Education "Master" (2nd year)
at the Faculty of Primary Education
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0004-9442-8602
tanya28nabokova@gmail.com*

Key words: *emotional intelligence, art technology, pedagogy, emotional education, empathy, self-awareness, self-discipline.*

The article is devoted to the disclosure of the problem of emotional intelligence, which is one of the most popular, but insufficiently developed and requires a more thorough theoretical and practical study of all its aspects, as well as to the disclosure of in-depth connections between a child's emotional intelligence and his cognitive development in the conditions of the New Ukrainian School. In addition, the age-specific, individual specifics and reasons for the influence on the generation of the EQ level in elementary school age are highlighted and substantiated, the conceptual base is characterized, the essence of emotional intelligence and its structure are specified. In the modern world, many theories have appeared that the development of emotional intelligence from an early age is the foundation for a great and successful life in the future. Our analysis of this phenomenon makes it possible to understand that emotional intelligence reflects the inner world of a person and its connection with one's own behavior. And younger school age is sensitive for the development and formation of EQ, because younger students are characterized by emotional sensitivity to the events taking place; coloring of sensory perception, imagination, mental and physical activity; immediacy and openness in expressing one's own emotional experience. The thesis was comprehensively developed on the idea that the possibility of artistic self-expression of children is always connected with the strengthening of mental health and the development of their personality. Based on this, we can say that such a «pedagogical» direction as art technologies in some works is an excellent mechanism for «emotional education» of students. That is, art technology is a unique opportunity to study personality, the most

unconscious process and is an effective method in working with children of primary school age to develop their level of emotional intelligence. Art technology is very useful for students who have difficulty expressing their emotions and feelings verbally. With the help of the language of symbols, the child can establish contact with his subconscious and express a process that is really important to him.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання, які стосуються важливості розвитку емоційного інтелекту дорослих, а особливо дітей молодшого шкільного віку, досі не повністю досліджені, зрозумілі для суспільства. Протягом тривалого часу вчені та соціум більш зосереджували свою увагу на вивченні саме раціонального інтелекту людини (IQ). Це пов'язано з тим, що саме він відповідає за можливість людини логічно мислити, аналізувати різні життєві ситуації і робити певні висновки, тобто саме цей вид інтелекту відповідає за функціонування лівої півкулі головного мозку людини. У молодшому шкільному віці це також дуже важливо, але останнім часом учні частіше почали зосереджувати увагу саме на вмінні дитини проявляти емпатію, а саме на інтуїтивному мисленні (EQ – емоційний інтелект). Саме він відповідає за функціонування правої півкулі мозку людини. На жаль, у сучасних умовах воєнного часу здебільшого дітям важко проявляти свої емоції, обговорювати якісь важливі теми з дорослими, однолітками. Це глобальна проблема, адже саме комунікація насичує життя маленьких дітей різними барвами. А саме через різні види творчості (музику, малювання, казки тощо) дітям легше проявляти свій емоційний стан, свої почуття, проговорювати всі важкі, проблемні ситуації й обставини. Таким чином, значущість використання творчості, а саме арттехнологій, для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів в умовах Нової української школи є дуже актуальним феноменом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблематики емоційного інтелекту присвятили свої наукові роботи відомі зарубіжні і українські вчені. Д. Гоулман, П. Саловей У. Дакс, Дж. Мейер, Д. Карузо, Х. Гарднер, Р. Бар-Он розробили концепцію емоційного інтелекту; Л. Виготський, Дж. Гілфорд, Д. Люсін, Н. Холл, Б. Лемберг, С. Рубінштейн, І. Андреева, Ж. Кучеренко, Е. Носенко, Н. Коврига розглядали емоційний складник особистості людини. Значимість даного виду інтелекту в соціальних відносинах вивчали С. Дерев'янка, М. Шпак, О. Ляц, І. Матійків, Н. Харченко, А. Чернявська, Ю. Давидова, О. Леонтєва, А. Чоботар, а також С. Симоненко, К. Ушинський, Я. Чебикін, М. Дмитрієва, Є. Ільїна та багато інших.

Мета статті: науково-теоретично обґрунтувати та довести експериментальним шляхом ефективність застосування арттехнологій для розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молодший шкільний вік є особливим, тому що учні отримують новий життєвий досвід через розуміння, взаємодію та спілкування з однолітками та дорослими у шкільному освітньому середовищі та за його межами. Оскільки учні початкових класів завжди відчують труднощі в адаптації до нового середовища, тобто до навчального процесу, тому в процесі кожної діяльності виникають як позитивні, так і негативні переживання, які призводять до виникнення різноманітних емоцій і почуттів та впливають на подальші дії школярів у період їх саморозвитку та самовдосконалення.

Тому емоції є важливим складником розвитку емоційного інтелекту особистості молодших школярів.

У школі джерелом емоцій є навчальний процес, контакт з однолітками, дорослими (вчителями, батьками). Навички емоційного інтелекту, які отримані під час вивчення предметів, доповнюються та розширюються під час позакласної виховної роботи. Школа відіграє важливу роль у розвитку соціально активної позиції дітей, адже саме в дитинстві найважливішими є риси особистості, комунікативні здібності та ставлення до навколишнього світу та до себе, уміння контролювати себе.

Процес розвитку емоційного інтелекту має свою специфіку, але основний структурний компонент починає формуватися саме в молодшому шкільному віці і не зникає, а продовжує посилюватися протягом навчання у школі. Отже, на момент завершення навчання учень молодшого шкільного віку має бути здатним досягти такого ступеня, як розвиток, у тому числі розвиток емоційного інтелекту, який допоможе йому у дорослому житті успішно продовжувати навчання, керувати позитивними емоціями і процесом нового спілкування та залученням у суспільні відносини в процесі власної практичної діяльності.

Арттехнологія – це інноваційна педагогічна технологія, яка ще не набула широкого визнання та поширення в Україні. Використання арттехнологій у навчально-виховному процесі знахо-

диться лише на етапі формування, найчастіше використовується з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Проте досвід використання арттехнології зараз показує свої переваги в роботі з учнівською молоддю.

Творча діяльність, яка є основою арттехнології, забезпечує підвищення пізнавального інтересу школярів, їх успішність, пробуджує бажання зрозуміти себе та оточуючих людей, допомагає дітям усвідомити власний емоційний стан. Тому важливим завданням із першого класу є формування вміння молодших школярів адекватно виражати свої почуття, керувати емоціями, давати правдиву емоційну оцінку дійсності, розвивати емпатію і т. д.

Виходячи з отриманих результатів на початковому етапі дослідницької роботи, унаслідок використання трьох різних методик на визначення рівня емоційного інтелекту EQ в учнів молодших класів в умовах Нової української школи було виявлено низькі показники за такими критеріями, як емпатія, саморегуляція, вміння розуміти й управляти власними та чужими емоціями, експресивність тощо.

Учням було важко контролювати свої власні пориви емоцій (як позитивні, так і негативні). Молодші школярі були або дуже інфантильними і емоційними, або взагалі ніяк не реагували на різні позитивні, негативні ситуації. Окрім цього, було виявлено, що у дітей погано розвинені навички емпатії до інших людей, а саме до своїх однокласників, учителів. Тобто діти 4-х класів частково не розуміють такі емоції і відчуття, як перейматися чужими прикрощами або радіщами. Як правило, діти з низьким рівнем емоційного інтелекту не вміють проговорювати свої власні відчуття у певні моменти.

На основі отриманих результатів і висновків було прийнято рішення провести в одному експериментальному класі тренінг з елементами арттехнологій, а в іншому – тренінг та інтегрований урок з елементами арттерапії.

На тренінгу «Вчимося розпізнавати емоції і почуття» з елементами арттехнологій діти відчувати певну легкість, комфорт. Метою даного заняття було розвинути товариське ставлення до своїх однокласників, навчити дітей розуміти і контролювати свої емоції, закласти основи самовдосконалення і самомотивації, зосередити увагу на таких важливих якостях, як повага, взаєморозуміння, емпатія [3].

На цьому занятті для досягнення бажаного результату використано прийоми і методи, які запропонували Н. Кальяка і З. Ковальчук: техніка «9 маленьких мандал», техніка «Монотопія», прийом «Чорний квадрат», метод «Каракулі» [6].

Чому саме такі техніки і прийоми були використані? Тому що мандалотерапія чітко відображає

частоту та специфіку переживання людиною як позитивних, так і негативних емоцій. Велика мандала дає змогу помітити енергію емоцій та психоемоційне тло людини. Мандала кожної емоції, її кольорове забарвлення та особливості подачі є свідченням ролі та місця цієї емоції в емоційній сфері дитини [6, с. 72].

Ізотерапія як арттерапевтичний метод являє собою творче, спонтанне чи тематичне малювання. Малюнок виступає ефективним інструментом, адже завдяки йому особа може вільно висловити свої думки, почуття та переживання через мову образів, символів та кольорів, а також вивільнитися від негативних переживань та «змалювати» своє ставлення до оточуючої дійсності [6, с. 15].

Музикотерапія – психологічна практика застосування мелодій та звуків для поліпшення психофізичного стану людини та відновлення емоційної рівноваги [6, с. 63].

Для більш бажаного результату проведено інтегрований урок на тему «Почуття та емоції. Види почуттів» із такої дисципліни, як «Я досліджую світ», і тренінгове заняття на тему «Розвиток емоційного інтелекту як основа психологічного комфорту у навчанні».

Метою проведення інтегрованого уроку і тренінгового заняття було сформулювати в учнів поняття про емоції та їхній вплив на настрій людини, дати уявлення про настрій та як він впливає на здоров'я і спілкування з однокласниками, а також навчити співпереживати, бути добрими й уважними, виховувати тактовне ставлення до людей, бажання мати позитивні емоції [7].

Під час цього тренінгу використано казкотерапію, метафоричні асоціативні карти, ізотерапію.

Метафоричні асоціативні карти (МАК) – це проєктивний, діагностичний та терапевтичний інструмент психологічної роботи, який застосовується у рамках арттерапевтичного підходу. У його основі лежить використання метафоричних зображень і текстів, які людина здатна наповнювати особистим змістом та успішно працювати з усвідомленням та трансформацією цього змісту. Метафоричні карти допомагають зрозуміти запит людини, його актуальні та значимі переживання, прослідкувати потреби, діагностувати конфліктну ситуацію та змодельовати її [6, с. 55].

Казкотерапія – це метод, який використовує метафору для створення зв'язків між казковими подіями і поведінкою у реальному житті. Завдяки казкотерапії відбувається усвідомлення внутрішньої сутності, неповторності, гармонії між собою та світом, інтеграція особистості, розширення свідомості та вдосконалення взаємодії [6, с. 30].

Після проведення певних заходів на визначення особливостей емоційного складника дитини було

проведено ще одне дослідження, а саме порівняльний аналіз результатів дослідницької роботи щодо визначення рівня емоційного інтелекту в експериментальних класах на першому і на останньому етапах дослідження.

Повторні анкетування показали, що змінився рівень емоційного інтелекту учнів, а саме покращилися показники таких властивостей, як емпатія, саморегуляція, самомотивація, уміння впізнавати і контролювати власні та чужі емоції тощо.

Слід відзначити, що показники учнів експериментального класу, у якому було проведено не тільки тренінгове заняття, а й інтегрований урок з елементами арттерапії, стали набагато кращими.

Порівняльні результати двох класів на початковому та кінцевому етапах зведено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика результатів дослідницької роботи

Назва показника	Початковий етап дослідження	Кінцевий етап дослідження
	Кількість учнів	Кількість учнів
Емоційна обізнаність	47	55
Управління своїми емоціями	26	45
Самомотивація	33	50
Емпатія	15	58
Розуміння чужих емоцій	29	48
Управління чужими емоціями	30	52
Контроль експресії	29	47
Міжособистісний емоційний інтелект	31	60
Внутрішньоособистісний емоційний інтелект	27	57
Експресивність	35	48
Саморегуляція	30	50
Емпатія	15	49
Щирість	42	60

Висновки. За результатами практичної роботи (діагностування) підтвердилися теоретичні відомості, що стосуються особливостей застосування арттехнологій для розвитку емоційного інтелекту в учнів молодшого шкільного віку в умовах Нової української школи.

Можна зробити висновок, що творчість має можливість приносити людині максимум задоволення, різний спектр почуттів і емоцій. Саме у творчості люди, а особливо діти, отримують багато задоволення, можливостей для того, щоб сказати те, що важко передати словами.

І одним із найефективніших методів передати якість емоційне або інформаційне повідомлення є такий вид психотерапії, як арттерапія. Техніки арттерапії можна використовувати у різному віці, у роботі із зовсім різними людьми за поглядами,

індивідуальними особливостями тощо. Тобто арттехнології – це чудовий спосіб саморозвитку, самовираження для людини.

Певна сукупність образів, символів, метафор є чудовими інформаційним провідником на несвідомому рівні психіки людини. Використання арттехнологій у початковій освіті в умовах Нової української школи дає можливість учителю дізнатися про сутність проблеми дитини, якщо вона існує. Засобами творчої діяльності через уявні образи дитини вчитель має можливість зрозуміти сприйняття дитиною навколишнього світу, її ставлення до певних проблемних ситуацій. Завдяки засобам арттерапії, а саме казко-, ізо-, мандало-, музикотерапії учитель має можливість «бачити» ті проблемні аспекти дитини, які її турбують.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєва І.М. Емоційний інтелект як феномен сучасної психології. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2014. 388 с.
2. Бикова С. Особливості емоційного інтелекту. *Наука і освіта*. 2015. № 10. 127 с.
3. Голінська Т. Формування особистості дітей початкової школи засобами арттерапевтичного впливу. *Початкова школа*. 2017. № 4. С. 31–33.
4. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Чому він може значити більше ніж IQ. Київ : Манн, Іванов і Фербер, 2013. 560 с.
5. Животенко Л. Розвиток емоційного інтелекту засобами артметодів. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2016. № 1. 74 с.

6. Калька Н. Практикум з арттерапії : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС. 2018. Ч. 1. С. 232.
7. Макарова І.І. Передумови формування та розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 2(1). С. 225–229.

REFERENCES

1. Andrieieva I.M. (2014) Emotsiinyi intelekt yak fenomen suchasnoi psykholohii [Emotional intelligence as a phenomenon of modern psychology]. *Bulletin of the Lviv State University of Life Safety*. P. 388.
2. Bykova S. (2015) Osoblyvosti emotsiinoho intelektu [Features of emotional intelligence]. *Science and education*. Vol. 10. P. 127.
3. Holinska T. (2017) Formuvannia osobystosti ditei pochatkovoї shkoly zasobamy art-terapevtychnoho vplyvu. Pochatkova shkola [Formation of the personality of primary school children by means of art-therapeutic influence. Elementary School]. Vol. 4. P. 31–33.
4. Houlman D. (2013) Emotsiinyi intelekt. Chomu vin mozhe znachyty bilshе nizh IQ [Emotional intelligence. Why it can mean more than IQ]. *Kyiv: Mann, Ivanov and Ferber*. P. 560.
5. Zhivotenko L. (2016) Rozvytok emotsiinoho intelektu zasobamy art-metodiv [Development of emotional intelligence by means of art methods]. *Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives*. Vol. 1. P. 74.
6. Kalka N. (2018) Praktykum z art-terapii: navch.-metod. posibnyk [Workshop on art therapy: teaching method. manual]. *Part 1. Lviv: LvDUVS*. P. 232.
7. Makarova I.I. (2014) Peredumovy formuvannia ta rozvytku emotsiinoho intelektu molodshykh shkoliariv [Prerequisites for the formation and development of emotional intelligence of younger schoolchildren]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Vol. 2(1). P. 225–229.